

פרוייקט השו"ת הבינלאומי לרפואה והלכה International Responsa Project (IRP)

– והבעיתיות במתן תשובה לשואל לא מוכר

א. מהו ה-IRP – פרוייקט השו"ת הבינלאומי?

רפואה והלכה הוא מקצוע תורני המתפתח בקצב מהיר¹. עצם הדיון בבעיות "רפואה והלכה" הינו עתיק יומין, ועקרונותיו מפוזרים במקרא ובתלמוד. ספרות ההלכה לדורותיה כוללת דיונים בנושאי רפואה והלכה, אך דיונים אלו לא רוכזו במסגרת נפרדת ונשארו מפוזרים בשדות הרחבים של ספרות ההלכה. חלקם בסוגיות התלמודים – הבבלי והירושלמי; חלקם בספרי הפוסקים – רמב"ם, טור ושולחן ערוך; וחלקם בתפוזרת הענקית של ספרות השו"ת. בעבר, רק בודדים, תלמידי חכמים מובהקים ששלטו פנומנלית במכמני ספרות ההלכה, היו מסוגלים לדלות מתוכה פתרונות לשאלות הלכתיות שנתעוררו עקב התפתחויות במחקר ובטכנולוגיה הרפואית. השאר נאלץ להסתפק במידע בסיסי המרוכז בכמה גושים בספרי הפוסקים, כדוגמת הלכות חולים ורפואה בטור ושולחן-ערוך יורה-דעה² והלכות פיקוח נפש בשבת בטור ושולחן-ערוך אורח-חיים³. כל שאלה שפתרונה לא הופיע במפורש בריכוז הבסיסי היתה מופנית לפוסקים המובהקים.

ביובל האחרון קיבל מקצוע הרפואה וההלכה תאוצה רבה, הן בעקבות ההתפתחויות הטכנולוגיות בתחומי הרפואה והן בעקבות ההתעניינות הבינלאומית הרחבה בנושאים של אתיקה רפואית. ספרים יעודיים העוסקים ברפואה והלכה ממלאים היום מספר מדפים בארון הספרים היהודי, אך הצורך בפסיקה ספציפית לשאלות חדישות בעינו עומד.

הפיזור היהודי ברחבי העולם, חלקו מחוץ למרכזים הממוסדים, אינו מקל על האפשרות לקבל תשובה הלכתית ברורה בשאלות מורכבות. לפעמים מתעוררות שאלות הלכתיות מהותיות בנושאים רפואיים אקטואליים הדורשות תשובות ובירור מיידים, כאשר לא בכל מקום בו

1. ראה מ' הלפרין, רפואה והלכה בישראל – ציוני דרך תש"ח-תשנ"ח, אסיא סג-סד, 65-33, תשנ"ט.

2. שו"ע יורה דעה, סימנים שלה-שלז.

3. שו"ע אורח חיים, סימנים שכח-של.

מתעוררת הבעיה נמצאים מומחים, ולא תמיד ניתן לקבל הדרכה רבנית לשאלה מיידית. פרוייקט השו"ת הבינלאומי בא לתת מענה לבעיה זו.

הרעיון המרכזי קיים כבר כשני עשורים. מכון שלזינגר מפעיל מזה שנים שירות מידע טלפוני בענייני רפואה, אתיקה והלכה. הקו הפתוח משרת רבנים, רופאים וחולים מכל רחבי העולם. עם התקדמות טכנולוגיית התקשורת השתכלל גם שירות המידע של המכון והפך לפרוייקט השו"ת הבינלאומי. הפרוייקט הקיים הוא מערכת אינטרנט, אשר לה כתובת דואר אלקטרוני (דוא"ל), שמספקת הדרכה הלכתית מהירה וברורה לכל דורש, בנושאים רפואיים-הלכתיים. השאלות עוסקות במגוון רחב של נושאים: ענייני שבת, פוריות, חיים ומוות, ונושאים אחרים בהם אנו נתקלים בעולם המודרני. פרוייקט השו"ת הבינלאומי הוא שירות חינוך הניתן ע"י רבנים, פוסקים ורופאים הקשורים דרך קבע למכון, ומביא תועלת מעשית לרופא, לרב ולכל אדם הנזקק למידע בתחומי הרפואה, האתיקה וההלכה.

הדרך הפשוטה להפנות שאלות לפרוייקט השו"ת היא באמצעות כתובת הדוא"ל medhal@szmc.org.il.

כמו כן ניתן להגיע לשירות דרך אתר מכון שלזינגר באינטרנט www.szmc.org.il/machon. אתר המכון כולל מידע על המכון ועל הפעילויות השונות, ימי העיון והקורסים. כמו כן כולל האתר מאמרים ומחקרים מתוך הספרות הכתובה שבהוצאת המכון, לצד אוסף שאלות ותשובות מתוך פרוייקט השו"ת הבינלאומי.

ב. הבעייתיות במתן תשובה לשואל לא מוכר

ניהול מערכת שו"ת חובקת עולם – כרוכה בקשיים לא פשוטים. השואל, במיוחד אם הוא פונה באמצעות הדוא"ל, אינו מזוהה לא ברמה האישית ולא ברמה הגיאוגרפית. קבלנו כבר שאלות מעניינות מכתובת דוא"ל שנראתה שייכת לארה"ב הרחוקה, כאשר השואל, כפי שהתברר מאוחר יותר, מתגורר בישראל ומחזיק בכתובת דוא"ל אמריקאית.

כאשר השואל איננו מוכר לרב המשיב, חייב הרב לנקוט משנה זהירות בתשובתו כדי למנוע הכשלה של השואל, או ניצול לרעה של התשובה על ידי השואל. קבלנו כבר שאלות בדוא"ל שנשלחו במטרה להכשיל את המכון או בכוונה לנצל את התשובה הצפויה למאבקים במורי הוראה של הקהילה המקומית⁴. אולם גם כשמדובר בשואל תמים, לא תמיד ברורה לנו כוונתו. אפילו בשאלה תמימה קשה להבדיל בין שואל הרוצה

4. בעתיד נציג בע"ה אירועים מרתקים אלו לפני קוראי אסיא.

לנהוג על פי דין לבין שואל הרוצה לנהוג כמהדרין.

כמו כן קשה להבדיל בין שואל המתכוון לקבל את הכרעת ההלכה ללא ערעור, לבין שואל הרוצה לקבל היתרים ואף מעוניין מאד למעט באיסורים כפי יכולתו, אך איננו מתכוון לציית באופן מלא לפסק הלכה אוסר.

דוגמא לשאלה מעניינת בה לא ברורה למשיב כוונתו המלאה של השואל מובאת להלן.

ג. כהן בלימודי רפואה – השאלה בדוא"ל

באביב תשנ"ו התקבלה בדוא"ל השאלה הבאה⁵:

"שמי -- -- ממלבורן שבאוסטרליה. אני כהן שזה עתה התחיל ללמוד רפואה. בעוד חודשים ספורים יהיה עלי להתחיל בלימודי האנטומיה, לימודים הכוללים ניתוחי גוויות. לפני שנה שהיתי זמן קצר בישיבת --, ובתשובה לשאלתי אם מותר לכהן ללמוד רפואה, נעניתי שהנושא מורכב ומסובך, והמליצו לי לפנות אליכם.

אודה לכם מאד אם תסייעו בידי לפתור את הדילמה בה אני נתון. ביצוע הניתוחות הוא תנאי הכרחי ללימודי רפואה באוניברסיטה כאן".

בכבוד רב,

-- --

למרות שמדובר בחו"ל, כאשר מעיקר הדין הגוויות הינן בחזקת שאינן מטמאות באוהל, לגמרי לא פשוט להקל.

השאלה, התמימה לכאורה, העלתה שאלה נוספת, שאיננה מפורשת בדוא"ל של השואל: האם רצונו של השואל בתשובה הלכתית ברורה תוך כוונה לנהוג על פיה גם אם משמעות הדבר הפסקת לימודי הרפואה שלו ונסיגה משאיפה אישית רבת שנים?

או, אולי רצונו של השואל למצוא היתרים, דחוקים ככל שיהיו, אך מספיקים כדי לאפשר לו לממש את שאיפת חייו ללמוד רפואה, בלא שיוכתם בכתם של חוטא? אולי אין לכהן השואל כוחות נפש להימנע מספיקות הלכתיים הכרוכים בלימודי הרפואה, וכל כוונתו היא למעט

5. הזו השאלה והזו התשובה נכתבו במקור באנגלית.

באיסורים ולסמוך על המקילים הלכה למעשה?

לאור ספיקות אלו השבתי לו את התשובה הבאה, כשברקע עמדה לפני פיסקה אחת מתשובה הלכתית⁶ של הגרי"א הלוי הרצוג זצ"ל בשאלה דומה:

"והנה אין אני מורה היתר לכהנים. אכן כוונתי להגיד מה שיש לצדד בזכותו של הבחור ההוא, שלפי דברי כ"ת הוא מאמין בתורה וחז"ל ושומר תורה ומצוות, שלא להחתימו בהותמת של עבריין⁷, ..."

ד. לימודי רפואה לכהן – התשובה בדוא"ל

תשובה:

הנושא אכן מורכב. רוב הפוסקים אוסרים לכהן ללמוד רפואה אם יאלץ להטמא למתים⁸. למרות האמור, שלושה תלמידי חכמים התירו לימודי רפואה לכהן בתנאים מאד מוגדרים:

1. הרב מרדכי הכהן⁹ התיר לימודי רפואה לכהן על בסיס כללי פיקוח נפש שדוחה איסורי תורה. אמנם חלקו עליו גדולי הפוסקים. לדוגמא: הרב משה פיינשטיין¹⁰ פסק שמצוות פיקוח נפש איננה יוצרת חיוב ללמוד רפואה בדיוק כפי שמצוות צדקה איננה יוצרת חיוב לעסוק במסחר ולהתעשר כדי ליתן צדקה. לכן אסור לעבור על ההלכה לצורך לימודי רפואה.

2. הרב שלמה גורן התיר לכהן הלומד רפואה להשתתף בנתיחת גופות אם יענוד על זרועו צמיד מיוחד¹¹. גם היתר זה איננו מוסכם¹².

3. ראוי לציין שהרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, מי שהיה הרב הראשי לישראל, כתב בתשובה שאמנם לכתחילה לא ראוי

6. פסקים וכתבים, כרך ה, (הוצאת מוסד הרב קוק ויד הרב הרצוג, ירושלים, תש"ן) סימן קמה, (האם יש היתר לכהן ללמוד רפואה באמצעות גופות גויים), עמ' תקנה-תקנו, בעמ' תקנו.

7. ההדגשה שלי. מ"ה.

8. ראה אנציקלופדיה הלכתית-רפואית כרך ג, ערך כהן, עמ' 201-210.

9. הרב מרדכי הכהן, האם מותר לכהן ללמוד רפואה, תורה שבעל פה ו (מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד) עמ' עה-פא.

10. אגרות משה, יו"ד ח"ג, קנה.

11. הרב שלמה גורן, האם מותר לכהן ללמוד רפואה, להלן עמ' 65-84.

12. הרב לוי יצחק היילפרין, איסור לימוד רפואה לכהנים, להלן עמ' 85-105.

לסמוך על השיטות המתירות לכהן ללמוד רפואה¹³, בכל זאת, כהן שומר מצוות שהחליט לסמוך על שיטות המקילים אסור להגדירו כחוטא.

אציין כי שאלתך המהותית איננה ברורה לי כל כך: אפשרות אחת היא שהתכוונת לשאול אם אתה רשאי להמשיך או שעליך להפסיק את לימודיך ולוותר על קריירה רפואית.

אפשרות אחרת היא שהתכוונת לשאול לא אם להמשיך את לימודיך אלא איך להמשיכם במינימום של איסורים. אם כן, עליך למעט ככל הניתן בנגיעה בגוויות. (במדינת ישראל למשל, רבים הם בתי הספר לרפואה שאינם מחייבים את תלמידיהם להשתתף בפועל בנתיחות, ומאפשרים שימוש אלטרנטיבי באטלסים אנטומיים מודפסים ו/או ממוחשבים).

בנוסף, בכל מצב בו תמצא תחת קורת גג אחת עם גוויות מתים עליך להקפיד לענווד צמיד שהוכן לפי ההנחיות שקבע הרב גורן.

במקביל אני שולח לך בדואר צילום ערך "כהן" מהאנציקלופדיה הלכתית-רפואית, ולצורך קבלת הנחיות מעשיות עליך להתייעץ עם רב מוסמך.

בכבוד רב

הרב מרדכי הלפרין

השאלה והתשובה מדגימות חלק מהדילמות העומדות בפני העונים לשאלות בפרוייקט השו"ת. דומני שתפילת ר' נחוניא בן הקנה מקבלת כאן משמעות עמוקה ומיוחדת:

יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי.

(ברכות כח, ב¹⁴)

13. הרב הרצוג לא התייחס בתשובתו לרעיון של שימוש בצמיד מחכת שנגע כמת, רעיון אותו העלה הרב גורן עשרות שנים אחר כך.

14. עיי"ש ברש"י ד"ה ולא אכשל.